

الماس طاہرہ

لیکچرار شعبہ پنجابی

لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی، لاہور

شوکت علی قمر بطور نعت گو شاعر

(Shaukat Ali Qamar as a Poet of Na'ats)

Abstract:

Shaukat Ali Qamar was a well-known poet, short story writer, playwright and journalist. He was famous for his Punjabi poetry having unique style, diction and simplicity. He had specialty in Na'at writing; his Na'ats depict his deep love for the Holy Prophet Hazrat Muhammad (PBUH). He has three Na'at books at his credit namely "Rab Da Jani" and "Madiney De Nazarey" (booklets) while "Harf Namazan" is a full length book. He has special expertise in presenting delicate thoughts enveloped with deep insight and devotion. This article throws light on his mastery of Na'at writing and analyses his poetry in terms of presentation of pure inner feelings.

Keywords: Shaukat Ali Qamar, Na'at, Rab Da Jani, Madiney De Nazarey, Harf Namazan.

نعت عربی زبان دا اکھراے جہدے معنی ”وصف“ تے صفت دے نیں۔ نعت توں مراد حضور ﷺ دی تعریف بیان کرنا ایں۔ نعت دا لفظ رسول ﷺ دی تعریف واسطے مخصوص ہو چکیا اے ایس پاروں نعت دا لفظ عربی، فارسی، اردو، پنجابی تے ہور زباناں وچ ایسے معنیاں وچ ورتیا جاند اے۔ (۱) شروع توں ای پنجابی شاعری دی ریت اے پئی ہر لکھاری لکھت دا مڈھ بنھن توں پہلاں حمد، نعت تے منقبت لکھ کے موضوع ول آندا اے۔ نعتیہ شعر لکھن دے کئی روپ سن، جیویں نورنامے، معراج نامے،

میلا دنامے، وفات نامے، ہجرت نامے، جوگی نامے، چرخے نامے، حلیہ شریف، معجزہ شریف وغیرہ۔ پنجابی زبان وچ نعت گوئی دا مڈھ قدیم دور توں ای بدھا دسدا اے جس دور وچ مسلماناں نے ایس زبان نوں اپنایا۔ اللہ تے اوہدے رسول ﷺ دی محبت دا اظہار وی ماں بولی وچ ای کیتا گیا اے۔ صوفی بزرگاں توں ایہہ ریت چلدی آرہی اے۔ بابا فرید توں بعد اراج دے دور تک پنجابی دا ہر شاعر حمد تے نعت لکھن نوں اپنے لئی نہ صرف اک اعزاز سمجھدا چلا آرہیا اے سگول ایہنوں اپنی نجات دا وسیلہ وی خیال کردا اے۔ پنجاب دے شعری ادب اتے جہات پائیے تے نعت دے عجیب دکش تے رنگارنگ پھل کھالی دیندے نیں۔ جیہڑے ہر دور وچ ایمان والیاں دے ذہناں تے دلاں نوں تسکین وند دے رہے نیں۔

ویہویں صدی نے ادب دے میدان وچ فکر تے فن نال تبدیلی پیدا کیتی تے اج دی نعتیہ شاعری روایت توں ہٹ گئی۔ جیویں سراپا نگاری دی تھاں سیرت نگاری دا رجحان پیر فضل گجراتی نے پایا تے بقول عارف عبدالستین نویاں راہواں دس والے موڈھی حفیظ تائب نے ایس نوں ودھا کے نویاں جہتاں بکھیاں۔ شوکت علی قمر وی ایہناں شاعراں دی لڑی دے اک اگھڑویں شاعر نیں۔ شوکت علی قمر دیاں نعتاں وچ عشق دا ہر رنگ تے ہر خوشبو لہدی اے۔ جس پاروں اوہ لوکائی وچ مقبول ہوئے۔ ڈاکٹر شوکت علی قمر ہوراں دا جھکا نعت تے منقبت ول سی۔

ادبی اصطلاح وچ حمد اوہ نظم اے جہدے وچ رب دی ذات صفات تے اوہدی قدرت دا اعتراف کیتا جاوے۔ حمد دے نال جیہڑی ادبی صنف لازم تے ملزوم متھی جاندی اے اوہ نعت اے۔ جہدے وچ رسول ﷺ دے حضور اشعار پیش کیتے جاندے نیں۔ رسول ﷺ نال اپنی عقیدت دا اظہار کیتا جاند اے۔ نعت کہنا جنناں سوکھا سمجھیا جاند اے اوناں ای اوکھا فن اے۔ نعت بنیادی طور تے محبت تے عشق دے جذبے دی پیداوار اے۔ نعت عربی زبان دا لفظ اے ایس دے لغوی معنی تعریف بیان کرن دے نیں۔ صحابہؓ دے دور توں لے کے جتھے تیک صحابہ کرامؓ تے علمائے کرام نے حضور ﷺ دیاں نعتاں دی روایت نوں شروع کیتا اے اوہتھے ای اولیاء نے ایمان دی تکمیل تے عشق رسولؐ دے حصول لئی نعت نوں سب توں بہتر ذریعہ قرار دتا اے۔

اپنی شاعری دا مڈھ اوہناں لکی عمرے ای نعت توں بنھ دتا سی۔ اوہناں دا پہلا نعتیہ مجموعہ ”رب دا جانی“ 1969ء وچ چھپیا جہدے صرف 16 صفحے نیں۔ (2) 1970ء وچ اوہناں دا دوجا نعتیہ مجموعہ

”مدینے دے نظارے“ منظر عام تے آیا، ایہدے کل ستاراں (17) صفحے نیں۔ (3)

شوکت علی قمر ہوراں دیاں نعتاں وچ عشق دا ہر رنگ تے ہر خوشبو لہدی اے۔ اوہناں نے نعتاں دے نال مرثیہ نگاری وی کیتی۔ اک لحاظ نال مرثیہ گوئی وی حُب رسول دا دو جا رنگ تے ڈھنگ اے اوہ کیہڑا عاشق ہوئے گا جیہڑا آپ ﷺ نال محبت کردا ہو، بے تے آپ ﷺ دے خانوادے نال عقیدت تے چاہت نہ رکھے۔ مرثیہ لکھنا کوئی سوکھا کم نہیں، مرثیہ لکھن ویلے نبی کریم ﷺ دے خانوادے اتے ہون والے ظلم تے کرب نوں ڈب کے محسوس کیتا جاندا اے تے احساس دی تڑفاٹ اتے شاعر دے دل دیاں ٹیساں لفظاں دا روپ دھار لیندیاں نیں۔

اوہناں مرثیے وی کتابچے ”کر بل دا قاری“ دی صورت وچ لکھے نیں۔ ایہہ کتاب 1970ء وچ چھپی۔ (4) اوہناں دی مکمل نعتیہ کتاب ”حرف نمازاں“ اے جیہڑی 1999ء وچ چھاپے چڑھی۔ ایہدے 166 صفحے نیں۔ ”حرف نمازاں“ وچ حمد، نعت، منقبت تے مرثیے شامل نیں۔ ایس کتاب لئی ڈاکٹر شوکت علی نوں مسعود کھدر پوش ایوارڈ نال وی نوازا گیا۔

شوکت علی قمر دی نعت ایس گلوں وی نویکلی اے کہ ایہہ تقریباً ہر صنف وچ لکھی گئی اے۔ غزل، آزاد نظم، بولیاں، ماسیے، ڈھولا، جگنی، دوہڑے، کافی، گیت، بارہ ماہ، ہانیکو، نورنامہ تے معراج نامہ سمیت سبھے صنفاں وچ اوہناں نعتاں لکھیاں نیں۔

ایس کتاب وچ ورتے گئے اکھر عام فہم، سوکھے تے دل اُتے اثر کرن والے نیں جس پاروں ایہہ لوکائی وچ بہت مقبول ہوئی۔ احمد کمال نظامی لکھدے نیں:

”1999ء میں ان کی دوسری ادبی تخلیق ’حرف نمازاں‘ شائع ہوئی۔ یہ

ایک ادبی فن پارہ تھا اور شاہکار کی حیثیت اختیار کر گیا۔ اس میں حمد،

نعت، منقبت، سلام شامل تھے۔ اس شاہکار کو ملک کے تین معتبر

انعامات سے نوازا گیا۔ اس میں مسعود کھدر پوش ایوارڈ، فیصل آباد بورڈ

آف انٹرمیڈیٹ اینڈ سیکنڈری ایجوکیشن ایوارڈ اور مولوی عبداللطیف

عارف ادبی ایوارڈ شامل ہیں۔“ (5)

شوکت علی قمر نے پنجابی ادب دی ہر شعری صنف وچ طبع آزمائی کیتی۔ ایہہ صرف طبع آزمائی نہیں سی سگوں شاعر دی ادب اتے مضبوط گرفت دا مونہہ بولدا ثبوت سی کہ اوہ ہر صنف دی ورتوں دے

جانوئیں۔ نہ صرف جانوگوں نباض وی نیں جیہڑا اکھراں نال کھیڈ دا کھیڈ دا اوہناں نوں صفناں دا بانا پوا دیندا اے۔ نعتیہ نظماں وچ شوکت علی قمر نے نویں پرانے سارے شعری پیرائے ورتے نیں، کئی تکنیکی نظماں نیں، نوری غزلاں تے کافیاں نیں۔ صفناں نوں جیس فنکارانہ تے پچھے ڈھنگ نال شوکت علی قمر ہوراں بنا سنوار کے ڈاڈے ادب تے نیویاں ہو کے پیش کیتا اے اوہدی مثال نہیں لہدی۔ اوہناں نے ثابت کیتا اے کہ اوہ حرفاں نوں شعری روپ دین دا ڈھنگ وی جاندے نیں تے حضور ﷺ دے عشق دی بھاء لوکائی تیک اپڑان دا ول وی رکھدے نیں۔

ڈاکٹر شوکت علی قمر ہوراں دی مذہبی شاعری پڑھ کے اک سحر طاری ہو جاندا اے اک اجیہا سحر جیہڑا بندے دے روحانی جذبات نوں جاگرتی عطا کر کے نوری کرناں دی واشنا عطا کردا اے تے اوہدے اندر دے لطیف احساس نوں جگا کے رب دے نیڑے لے جاندا اے۔ روزنامہ 'The Nation' وچ 'حرف نمازاں' بارے انج دس پائی گئی اے:

"This collection of poems shows his unfathomable Ishq for the Holy Prophet (PBUH). It is an inward journey from the outer darkness." (6)

پنجابی نعت نے رواں صدی خاص طور تے پچھلے ادھ وچ بہت ترقی کیتی۔ پرانے لکھاریاں دے نال نال نویں لکھاریاں نے ایس موضوع دے بہت سارے امکان سامنے لیاندے نیں۔ نویں شاعراں دے نعت ول قدم ودھان نال ابلاغ دے قومی تے نجی ذریعہاں نوں مان ملیا تے نعت گوئی دی رفتار تیز ہو گئی۔ فکر تے احساس دے توازن نال اج دی نعت اپنے درجے دی شاعری دے مرتبے تیکر اپڑ چکی اے۔ ہن آزاد نظم، نثری نظم تے کئی ہور فنی تجربے وی نعت وچ شامل ہوئے نیں۔ نعت دی اگے ودھدی ایس روایت وچ شوکت علی قمر نے وی سلاہن جوگ حصہ پایا اے۔ اوہ حضور ﷺ دے اسم مبارک نوں دو جہاناں دا سراناواں مہدی لکھدے نیں:

”اوہدی سچی ذات توں واری لکھاں صفت ثناواں

جیہدا ﷺ سوہنا ناواں بنیا دو جگ دا سرناواں (7)

اوہناں دے نیڑے کائنات دی تخلیق دا سبب حضور ﷺ دی سچی ذات اے اوہ نعت نوں دل دا قرار تے سوچاں دا نکھار سمجھدے نیں۔ بے شک رب تعالیٰ دی وڈیائی تے حضور ﷺ دیاں صفتاں وچ ایہہ دنیا ئیماں لاندی وکھالی دیندی اے۔ ایس حیاتی دے لہندے چڑھدے جوار بھائییاں وچ خوشیاں

تے راحتاں دا حصول آپ ﷺ دے آسرے بناء ممکن نہیں۔ پنجابی نعت نے اپنے اسلوب اپنی ہیئت تے اپنی مقبولیت پکھوں ڈھیر ترقی کیتی اے۔ نعت نوں نویاں زمیناں ملیاں نیں تے امکانات دے نویں آسمان وی۔ احمد کمال نظامی لکھدے نیں:

”ڈاکٹر شوکت علی قمر نے ”حرف نمازاں“ میں عشق اور عقیدت کے ساتھ ساتھ فنی چنگی اور ادبی رنگ تغزل کو بھی ہمراہ رکھا ہے انہوں نے شعور کی آنکھ بند نہیں کی انہیں سارے عالم میں ہر طرف حضور ﷺ نبی کریم کی رحمت ٹھانیں مارتی ہوئی نظر آتی ہے جس کا اظہار انہوں نے اپنے کلام میں جا بجا کیا ہے۔“ (8)

شوکت علی قمر بارگاہ رسالت مآب ﷺ وچ نظر کرم دی تمنا پیش کر دے نیں۔ اوہناں اپنیاں نعتاں وچ ذاتی مسئلے گھٹ تے اجتماعی مسئلے حل کرن دی بوہتی آرزو کیتی اے۔ اوہناں نے موجودہ دور دے مسئلایاں دا تذکرہ عقیدت مندانہ ڈھنگ وچ کیتا تے اوہناں دا حل بارگاہ نبوی ﷺ وچ تلاش کیتا اے۔ لکھدے نیں:

”چہریاں تے خول نیں آقا ﷺ
نفرت والے بول نیں آقا ﷺ
سانجھاں دا اک کال پیا اے
خالی سب کشکول نیں آقا ﷺ“ (9)

شوکت علی قمر نے بڑے سوہنگ ڈھنگ نال حضور ﷺ اگے ترلا پایا گیا اے کہ اوہ اپنے پیار دی خیرات ونڈ کے حالات چنگے کر دیوں کیوں جے معاشرے وچ کھلریاں مکر تے فریب جیہیاں بیماریاں اوہناں ﷺ دی نظر کرم نال ای مک سکدیاں نیں۔ ایہو ڈھنگ حفیظ تائب ہوراں وی اپنیاں آج دیاں اوکڑاں نوں بارگاہ رسالت ﷺ وچ پیش کر دیاں لکھدے نیں:

”کملی والیا نظر کرم دی آج ہر نگھا بند

بے قدری دے پالیاں وچ ٹھرو ٹھرو پیا کردا“ (10)

معاشرتی پستہ حالی دا اوڈا کارن آج دے معاشرے دا سیرت نبی ﷺ نوں بھلا دینا اے۔ ڈاکٹر شوکت علی قمر حضور ﷺ دی سیرت نوں بندے دی معراج سمجھدے نیں۔ اوہناں دے نیڑے اجو کے

ویلے دے سبھے دکھاں تے اوکڑاں دی وجہ آپ ﷺ دی سیرت نوں بھلانا اے۔ جدوں حیاتی دکھی ہووے تاں فیہ رب تے اوہدا پیارا رسول ﷺ ای چیتے آوندے نیں، آپ ﷺ دی سیرت تے کردار ای اوہ سرچشمہ اے جتھوں لوکاں دی دے روگاں نوں شفا لہج سکدی اے۔ ڈاکٹر ہوریں نظم ”ویلے دا سچ“ وچ آکھدے نیں:

”اوہدی ﷺ سیرت
بھل کے
دکھرے جھلے آں“ (11)

ایہہ حتی گل اے کہ جدوں وی بندہ اسوہ حسنہ تے حیات طیبہ توں ہٹ جاندا اے، ذلت تے رسوائی اوہدا مقدر بن جاندی اے۔ نعتاں پڑھیاں جا پدا اے کہ شوکت ہوراں نوں ایس گل دا ڈونگھا احساس اے، اوہناں ایہدا اظہار وی بھرویں ڈھنگ نال کیتا اے۔ شوکت علی قمر نے لوک شاعری دیاں صنفیاں بولیاں، ماسیے، جگنی، ڈھولا وغیرہ وچ وی سوہنیاں نعتاں کہیاں نیں سگوں اوہناں دے کئی مصرعے تاں لوک شاعری ورگی چاشنی تے دلکشی وی رکھدے نیں:

”مینوں مل گیا پیار نبی دا میں ہور کجھ نہیں منگنا
میری واج عرش تے جاوے میں دھرتی تے نعت پڑھاں
سوہنا مٹھرا نام محمد ﷺ پل پل چند چمدی (12)

شوکت علی قمر ہوراں نے حرف نمازاں دے آخری حصے وچ منقبت وی پیش کیتی اے۔ منقبت صحابہ کرامؓ، خلفاء تے علماء دی شان وچ آکھی گئی نظم یا شعراں نوں آکھیا جاندا اے۔ شوکت علی قمر نے پنجابی ادب وچ منقبت دی روایت اگانہ ٹوری اے۔ احمد کمال لکھدے نیں:

”آخری حصے میں منقبت ہے اس میں حضرت بی بی آمنہ پاکؓ، حضرت ابوبکر صدیقؓ، حضرت عمر فاروقؓ، حضرت عثمانؓ، حضرت علی المرتضیٰؓ، حضرت حسان بن ثابتؓ، حضرت داتا گنج بخش یا غوث الاعظم میراں جی کی شان میں منقبت بیان کی گئی ہے۔ سلام مرثیہ میں شہدائے کربلا کی یاد میں 7 مرثیے لکھے گئے ہیں۔“ (13)

’حرف نمازاں‘ بارے حقیقتاً تب لکھدے نیں:

”منقبت دا باب حضرت بی بی آمنہؓ، حضرت حلیمہ سعدیہؓ تے ”چار یار نبی دے“ توں چلدا اے تے شاعری دی مرتبہ شناسی دی خبر دیندا اے، ایہہ وکھری گل اے کہ شہیداں دے سردار حضرت امام حسینؓ دی عظیم قربانی قمر دے دل دماغ تے چھائی ہوئی اے تے اوہ آپ ﷺ دا ذکر کر کر تھکدا نہیں، انج منقبت دی روایت اگانہہ ودھدی نظر آوندی اے۔“ (14)

شوکت ہوراں منقبت توں بعد مرثیے دا سہارا لتا اے تے مرثیے تے قلم چک کے آقا ﷺ تے اوہناں دی اولاد نال وفاداری تے محبت دا بھرپور اظہار کیتا اے۔ مرثیہ عربی زبان دا لفظ اے جہدے معنی مرن والے دی تعریف بیان کرن دے نیں۔ ایہہ ظاہر اے کہ کسے دی موت تے دل دے جذبیاں نوں لفظاں راہیں الیکتا مرثیہ اے پر ایہدے لئی مذہبی رنگ نوں بہت اہمیت دتی جاندی اے۔ اصطلاح وچ مرثیہ اوس نظم نوں آکھدے نیں جہدے وچ شہدائے کربلا دیاں مصیبتاں تے شہادتیں دا ذکر کیتا جاوے۔ لکھدے نیں:

”ابن علیؓ ہاں میں لقب اے شیر دا

حیدرؓ اے جوش میرا صفاں جاواں چیر دا

نبی ﷺ دا نواسا ہاں میں فاطمہؓ دالال میں

خیبر جس توڑیا سی اوہدا ہاں جلالؓ میں (15)

’حرف نمازاں‘ وچ اوہناں دے ست (7) مرثیے درج نیں جیہناں وچ حضرت امام حسینؓ نال محبت، عقیدت، چاہت، دیوانگی تے پیار جھلکارے ماردا دسدا اے۔ حضور ﷺ دی آل دے دکھ نوں اوہناں نے دل وچ محسوسیا اے۔ شوکت علی قمر دیاں نعتیں اپنے کھلا رویں مضموناں تے نویکے ڈھنگ پاروں خاصاں عاموں وچ اکو جیہیاں مقبول نیں تے پنجابی نعت دی روایت وچ انملا وادھانیاں جاندیاں نیں۔ نبی ﷺ نال اوہناں دی محبت، عاجزی، انکساری تے چاہت اکھر اکھر توں ٹپکدی دسدی اے۔ حضور ﷺ دے روضے تے اپڑن دی سیک ہر مسلمان دے دل وچ موجود ہوندی اے۔ اوہ لکھدے نیں:

”میں محمد ﷺ ای کہاں ایہو میرا جی کردا
 اودے ﷺ قدماں وچ مر جاں ایہو میرا جی کردا
 پیارے رسول ﷺ تیری دید ساڈا جج آ کے
 مکھڑا دکھاتے سہی دیکھاں رج رج کے
 ایس درتوں میں ہور کتھے جاں ایہو میرا جی کردا
 میں محمد ﷺ ای کہاں ایہو میرا جی کردا (16)

مکدی گل ایہہ وے پی ڈاکٹر شوکت علی قمر دیاں نعتاں موضوعاتی حوالے نال اپنے اندر ودھیرا
 کھلار رکھ دیاں نیں۔ اوہناں نے حضور ﷺ پر نور دے ویلے نال رب سامنے اپنیاں پریشانیاں تے
 اوکڑاں رکھ دتیاں نیں۔ اوہ آپ ﷺ دے سامنے مسلم امت دی پست حالی نوں رکھ دیاں دعائیہ انداز
 اپناندے نیں جیہڑا اوہناں دیاں نعتاں توں صاف دکھائی دیندا اے پی اوہ اج دے مومن لئی فکر مند
 نیں۔ اوہناں دے نیڑے اجوکے ویلے دے سبھے دکھاں تے اوکڑاں دی وجہ آپ ﷺ دی سیرت نوں
 بھلانا اے۔ ایہہ دکھ آپ ﷺ دی سیرت اتے عمل کر کے ای ختم کیتے جاسکدے نیں کیوں جے
 آپ ﷺ دی سیرت ای بندے دی اصل معراج اے۔

حوالے

- 1- سید اختر جعفری، ڈاکٹر، پنجابی ادبی صنفان، (لاہور: پبلشرز ایمپو ریم اُردو بازار، 2003ء)، 1۔
- 2- رؤف ظفر، ”انٹرویو شوکت علی قمر“، روزنامہ جنگ لاہور، 4 مارچ، 1999ء۔
- 3- احمد کمال نظامی، روزنامہ نوائے وقت لاہور، 29 جنوری، 2000ء۔
- 4- احمد کمال نظامی، روزنامہ نوائے وقت لاہور، 1 اپریل، 2001ء۔
- 5- اوہی۔
- 6- رفیق احمد ڈوگر، دی نیشن لاہور، 23 ستمبر، 2001ء۔
- 7- شوکت علی قمر، ڈاکٹر، حرف نمازاں، (لاہور: ادارہ پنجابی زبان تے ثقافت اینڈ کلچر،

1999ء، 35۔

8- احمد کمال نظامی، روزنامہ نوائے وقت لاہور، 29 جنوری، 2000ء۔

9- حرف نمازاں، 64۔

10- عصمت اللہ زاہد، ادب سمندر، (لاہور: اے ون پبلشرز، 2003ء)، 332۔

11- حرف نمازاں، 48۔

12- اوہی، 69۔

13- احمد کمال نظامی، روزنامہ نوائے وقت لاہور، 29 جنوری، 2000ء۔

14- حرف نمازاں، 16۔

15- اوہی، 138۔

16- اوہی، 102۔

